

Skeptronhäften / Skeptron Occasional Papers

No. 17

Arkeologin och det symboliska kapitalet

Donald Broady

A report from the research project
"Eliter och transnationella utbildningsstrategier"
(Elites and transnational educational strategies),
funded by the Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet
(the Swedish Council for Research in the Humanities and Social Sciences)

SEC, ILU, Uppsala universitet
<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/>

Maj 2005

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postal address SEC, ILU, Uppsala University
 Box 2136, S-750 02 Uppsala

Phone switchboard 08-4712444, int. +46 18 4712444
Telefax 018 4712400, int. +46 18 4712400
URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/>

Detta paper var ett bidrag till sessionen "Arkeologi och handlingsteori",
konferensen Nordic TAG (Theoretical Archaeological Group VII), Uppsala, 2-4 maj 2003

Donald Broady
Arkeologin och det symboliska kapitalet
Skeptronhäften / Skeptron Occasional Papers No. 17
Maj 2003

ISSN 0284-0731

© Författaren och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 2003

Arkeologin och det symboliska kapitalet

Bidrag till sessionen "Arkeologi och handlingsteori",
konferensen Nordic TAG (Theoretical Archaeological Group VII),
Uppsala, 2-4 maj 2003

Donald Broady

SEC/ILU, Uppsala universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala
E-post broadly@nada.kth.se, URL www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/

ABSTRACT

Somliga av Pierre Bourdieus begrepp såsom kapital, habitus och strategi förefaller ägnade att brukas som verktyg inom arkeologin. Några sådana försök har också gjorts. Dessutom borde arkeologin kunna analyseras som ett vetenskapligt fält i Bourdieus mening. Föredraget kommer att innehålla några förslag till hur inspirationen från Bourdieu kan användas i båda dessa syften.

Den förste svenske arkeolog jag stött på som prövade Bourdieus verktyg var Gustaf Trotzig som lät mig läsa manuskriptet som 1991 blev en avhandling om vikingatida gravkärl av koppar och kopparlegeringar från Birka och Gotland.¹ Här utnyttjade Trotzig Bourdieus kapitalbegrepp för att resonera om hur vissa föremål har prestigevärde, och hur detta prestigevärde är socialt förankrat hos bestämda kretsar av människor. Dock var Trotzigs resonemang inte så hårt knutna till Bourdieu, utan ganska väl förenliga med andra traditioner där man knyter prestige eller anseende till bestämda sociala grupper.

Sedan dröjde det tio år innan jag stötte på en annan arkeolog som gjorde bruk av Bourdieus verktyg, Janne Apel, vars avhandlingsmanuskript om flintdolkar jag fick tillfälle att läsa.² Det jag fann mest intressant var hur Apel utnyttjade data om flintdolkarnas tillverkningssätt och spridningsområden för att dra slutsatser om ordningen inom sociala grupper. Tesen är att en så svårförvärvad kunskap som konsten att rätt tillverka en flintdolk är något som torde ha överförts från mästare till lärlingar inom geografiskt och socialt avgränsade grupper, kanske familjegrupper eller något slags förform till skrän, inom vilka detta slags kunskap odlas och förmedlas. Jan Apel finner alltså indikatorer på icke-egalitära drag i dessa senneolitiska samhällen. Jag är inte arkeolog, och för mig som samhällsvetare, var vid den risk för att drunkna i överflöd av material som ständigt hotar när man vill undersöka liknande mer sentida fenomen, var det fascinerande att se hur avancerade sociologiska resonemang man kan bygga på fynden av gamla stenbitar.

De två nämnda avhandlingarna är exempel på hur inspirationen från Bourdieu kan utnyttjas i studiet av de samhällen vars lämningar arkeologer intresserar sig för. Jag skall här resonera vidare om sådana möjligheter. Ett helt annat sätt att pröva vad Bourdieus verktyg duger till är att bruka dem i studiet av arkeologin som vetenskapligt fält i Bourdieus mening. Om det handlar den senare hälften av vad jag har att säga.

1. Kapitalbegreppet

Bland innehållet i Bourdieus verktygslåda är det nog främst kapitalbegreppet som man kan ha glädje av i studier liknande Trotzigs eller Apels. Många av er är nog bekanta med hur detta begrepp använts av Bourdieu och hans medarbetare och efterföljare. Kort sagt är kapital symboliska och materiella tillgångar som igenkänns och erkänns som värdefulla. Bourdieu brukade räkna med följande huvudsakliga arter av kapital.

- *kulturellt kapital* (kultiverat språkbruk och förtrogenhet med den s.k. finkulturen, förmågor som i Frankrike förvärvas främst i elitskolor),

¹ Trotzig, Gustaf: *Vikingatida gravkärl av koppar och kopparlegeringar från Birka och Gotland. Tillverkning, användning och sociala förutsättningar*. Theses and Papers in Archaeology. Series B:1. The Archaeological Research Laboratory [Arkeologiska forskningslaboratoriet], Stockholm University, 1991.

² Apel, Jan: *Daggers Knowledge & Power. The Social Aspects of Flint-Dagger Technology in Scandinavia 2350-1500 cal BC*. Coast to coast-book 5. Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 2001.

- *ekonomiskt kapital* (materiella tillgångar samt kännedom om ekonomins spelregler),
- *socialt kapital* (släktband, vänskapsförbindelser, kontakter med gamla skolkamrater, kåranda),
- jämte många mer specifika kapitalarter såsom "utbildningskapital" (examina), "vetenskapligt kapital" (anseende i den lärda världen) eller "litterärt kapital"

Tilläggas gör att en tillgång vilken som helst fungerar som *symboliskt kapital* i de sammanhang där den tillerkännes värde.

2. I arkaiska samhällen finns inget kulturellt kapital

Det är värt att notera att kulturellt kapital inte existerar i arkaiska samhällen. Enligt Bourdieu var det skrivkonsten och utbildningsinstitutioner i modern mening som möjliggjorde nya sätt att lagra och byta symboliskt kapital. Symboliska tillgångar kunde bevaras i mer fixerad och trögrörlig form. De kunde omhändertas av särskilda institutioner - skolor, universitet, kulturtidskrifter etc - med speciella inträdeskrav. De kunde lagras i examina och titlar. Sociala grupper (klasser, klassfraktioner, yrkeskårer) kunde mer eller mindre monopolisera dessa objektiverade kulturella tillgångar genom att behärska sätten för deras tillägnande.

Tanken är inte svår att förstå. Av en man i ett traditionellt bondesamhälle krävs att han i varje ögonblick med sitt hedersamma uppförande och sin kroppshållning skall bevisa sitt innehav av symboliskt kapital. Att exempelvis släktens ansedde huvudman försvinner kan få svåra konsekvenser; såtillvida är det symboliska kapitalet labilt.³ I ett skriftlöst samhälle lagras de symboliska tillgångarna - såsom minnet av det förflutna - huvudsakligen i människors kroppar, i form av vanor, dispositioner, "habitus", och traditionen förs vidare i möten mellan människor. Det mänskliga minnet och dess memoreringstekniker skänkte stabilitet åt det förflutna. Den muntliga förmedlingen möjliggjorde och nödvändiggjorde en anpassning av traditionen till mottagarnas kulturella kompetens. I ett modernt samhälle däremot kan en universitetsrektor, tidningsredaktör eller företagsledare i viss mån oberoende av sin personliga framtoning stödja sig på sin titel eller mer generellt på den auktoritet som förlänas honom av sociala fält och institutioner med specifika regler: regler för urval och invigning av dem som besitter en till fältet avpassad habitus och ett tillräckligt mått av det rätta slaget av symboliskt kapital, regler för uteslutning av dem som saknar dessa tillgångar. Vinnarna i denna kamp är de grupper som kontrollerar instrumenten (i synnerhet språklig kompetens) för tillägnelse av symboliska tillgångar, vilket i ett land som Frankrike innebär att den dominerande klassen måste sörja för att deras barn ges möjligheter till en framgångsrik bana genom utbildningssystemet. Striderna inom utbildningssystemet och om utbildningspolitik är därför enligt Bourdieu i sista hand strider om vem som skall ha tillgång till dessa instrument och därmed indirekt strider om monopoliet på viktiga symboliska tillgångar.

³ Jfr Bourdieu, Pierre: *Le sens pratique*. Paris: Minuit, 1980, p. 327.

Detta torde vara ett avgörande skäl till att en särskild art av symboliskt kapital, det kulturella kapitalet, intar en särställning i Bourdieus analyser av det moderna franska samhället, och även ett skäl till att han tillmätt utbildningssociologin så central betydelse.

3. Det symboliska kapitalet

I studier av arkaiska eller förhistoriska samhällen existerar som sagt inget kulturellt kapital i Bourdieus mening. Däremot finns symboliskt kapital överallt. Varje tillgång som tillmätts värde inom något slags ordnat socialt sammanhang har den sorts verkningar som Bourdieu fångade in med hjälp av begreppet symboliskt kapital.

Bourdieu brukar ibland anklagas för att hans teorier skulle vara alltför bundna till förhållanden i det samtida Frankrike. Den som säger så glömmer att Bourdieus grundläggande tidigaste studier genomfördes i Kabylien i Algeriet i slutet av 1950- och början av 1960-talet och i bondesamhällen i Béarn under tidigt 1960-tal. Han kom sedan livet ut att oupphörligen återvända till dessa studier av samhällen där många förmoderna och förkapitalistiska drag fanns bevarade.⁴

Även om termen "symboliskt kapital" saknades i de tidiga algeriska studierna, behandlades här hedern⁵ på ett sätt som ansluter till de senare analyserna av det symboliska kapitalet. I den nyss nämnda studien av de traditionella kabylliska böndernas hederskänsla (eller känsla för hedern) förekom en hel katalog av termer - franska och kabylliska ord för heder, ära, prestige, renommé, anseende, anständighet, auktoritet, respekt, etc⁶ - vilka alla angav något som dessa bönder behövde för att erövra och behålla en ställning i sitt samhälle. Detta "något", som Bourdieu senare skulle rubricera symboliskt kapital⁷ bestod inte främst av materiella ägodelar. En mäktig kabyllisk familj byggde sin ställning på den respekt den kunde kräva av andra, på de hedersamma relationer den under generationer byggt upp och som vid behov kunde mobiliseras till dess fördel. Hedern eller prestigen kunde förtätas i form av

⁴ Bourdieus två senaste böcker, utgivna postumt våren 2002 respektive i januari 2003, handlade om de tidigaste studierna i Algeriet och Béarn: *Le Bal des célibataires. Crise de la société paysanne en Béarn*. Paris: Seuil, 2002; *Images d'Algérie. Une affinité élective*. Ouvrage conçu par Franz Schultheis et Christine Frisinghelli. France: Actes Sud/Camera Austria/Fondation Liber, 2003.

⁵ Analyserna av hederns logik ägnades särskilt stort utrymme i första och andra upplagorna av *Sociologie de l'Algérie* (Paris: P.U.F 1958 resp. 1961), *Le déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*. (Paris: Minuit, 1964, tills. m. Abdelmalek Sayad), samt "The Sentiment of Honour in Kabyle Society", pp. 191-241 i *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society* (ed. J. G. Peristiany). London: Wiedenfeld and Nicolson, 1965.

⁶ Jfr vår terminologiska not i P. Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Stockholm, Salamander, 1986, p. 21.

⁷ Utvecklingen av Bourdieus begrepp om det symboliska kapitalet kan följas om man läser de konkluderande slutavsnitten (inklusive noterna) till var och en av de tre första versionerna av studien om de kabylliska böndernas hederskänsla. Den första versionen ("The Sentiment of Honour in Kabyle Society", pp. 191-241 i *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society* (ed. J. G. Peristiany). London: Wiedenfeld and Nicolson, 1965) var som nämnts jämförelsevis starkt beroende av strukturalistisk mytanalys. I den andra versionen (*Esquisse d'une Théorie de la Pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle*. Genève; Paris: Droz, 1972, p. 43) talades om "symbolisk vinst" <profit symbolique> och i den tredje versionen ("The sense of honour", pp. 95-132 i P. Bourdieu: *Algeria 1960*. Cambridge; London; New York; Melbourne: Cambridge University Press; Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1979, p. 132 not 35) talade Bourdieu om böndernas "hederskapital", som han här även benämnde "symboliskt kapital".

exempelvis ett ansett släktnamn, prestigefulla giftermålsallianser, ryktet om en väl genomförd blodshämnd.

Även materiella tillgångar, såsom oxar, var inte främst en material tillgång, utan en symbolisk, som gav fördelar i t ex giftermålsförhandlingar och andra sammanhang. Eller rättare sagt, Bourdieu observerade en de symboliska tillgångarnas ekonomi, som så att säga täckte över den materiella ekonomin. En utanförstående observatör, såsom en antropolog på besök, kan urskilja spelets natur men är ur stånd att själv spela spelet. Det är så komplext att ingen regelbok kan skrivas, och det är här Bourdieu inför det begrepp han senare skulle beteckna med termen *habitus*, dvs den förkroppsliga förmågan att spela spelet. (I Bourdieus författarskap introducerades termen *habitus* 1962, i samband med redovisningen av studien av ungkarlarnas tillvaro i hans egen hembygd i Béarn⁸. Här användes även den aristoteliska synonymen *hexis*⁹).

I det traditionella kabylliska samhället kunde Bourdieu studera hur de erkända symboliska tillgångarna konstituerade en symbolisk ekonomi. Inför sig själva och andra motiverade människorna sina handlingar med hänvisning till hederns bud. Som den mest hedersamma giftermålsalliansen framstod att en pojke gifte sig med en parallellkusin på fädernet; det hette då att han räddade flickan från att hamna hos främlingar. Bakom denna symboliska ekonomi finns en materiell ekonomi: i och med att pojken och flickan med samma farfar ingår äktenskap med varandra undvikes en uppsplittring av släktens egendom. Enligt samma mönster analyserade Bourdieu ett otal företeelser i det traditionella bondesamhället. Utan att för den skull vara mindre reell döljs den materiella ekonomin av den symboliska. Detta misskännande är en avgörande förutsättning för att den symboliska - och den materiella - ekonomin skall fungera.¹⁰

Min enkla tanke är att detta slag av analyser förtjänar att provas inom arkeologin.

Bourdies tidigaste texter hade på sin tid ett ganska stort inflytande inom etnologin och antropologin, som under 1960-talet var de första discipliner där Bourdieus inflytande gjorde sig gällande, och så har det fortsatt. Många av de problem som

⁸ Termen *habitus* förekommer flera gånger på sidorna 99 och 100 i avsnittet om "Bonden och hans kropp" i slutet av Bourdieus omfattande uppsats "Célibat et condition paysanne", *Études rurales*, n° 5-6, avril-septembre 1962, pp. 32-136, samt på sidorna 322 och 323 i det utdrag ur samma uppsats som samma år under rubriken "Les relations entre les sexes dans la société paysanne" publicerades i augustinumret av *Les temps modernes*, vol. XVIII, no 195, août 1962, pp. 307-331.). Smärre skillnader mellan de två versionerna tyder på att texten i *Les temps modernes* möjligen representerade ett något tidigare stadium av arbetet. Vi kan bl.a. notera att ordet *habitus* omgavs av citattecken i den sistnämnda texten men inte i den större uppsatsen. Förändringen kanske kan skyllas på tillfälligheter eller på någon redaktör, men om det var Bourdieu själv som under skrivandets gång slopade citationstecknen kan detta tolkas så att han tonade ned termens karaktär av lån från skolastikernas vokabulär och var på väg att göra den till sin egen.

Uppsatsen omtryckt i *Le Bal des célibataires. Crise de la société paysanne en Béarn*. Paris: Seuil, 2002.

⁹ "Célibat...", a.a., 1962, pp. 99, 100, 101, 104; "Les relations...", a.a., 1962, pp. 322, 323, 324, 328.

Bourdieu använde den i Frankrike inte ovanliga stavningsvarianten "exis".

¹⁰ I ett nytillkommet stycke i andra upplagan 1961 av *Sociologie de l'Algérie* förekom en passage där denna för Bourdieus fortsatta arbete så centrala tes formulerades: "Allt sker som om detta [traditionella algeriska] samhälle vägrar att se den ekonomiska realiteten i ansiktet, att uppfatta denna realitet som styrd av egna lagar, skilda från dem som reglerar mellanmänniska och närmare bestämt släktens relationer. Därav en permanent tvetydighet: utbytena spelar samtidigt på det egenintressets register som man inte vidgår och den generositet som utbasuneras. De (i vår mening) egentliga ekonomiska drivkrafterna förblir alltid dolda bakom broderskapets, lojalitetens och prestigeus slöja. Gåvans, det ömsesidiga biståndets och hederspaktens logik är ett sätt att komma förbi eller beslöja egenintressenas kalkyl." (*Sociologie de l'Algérie*, 2 uppl. 1961, p. 95)

etnologer och antropologer varit upptagna av i sina studier av arkaiska mer eller mindre skriftlösa samhällen torde vara relevanta för arkeologer.

4. Symboliskt kapital i dagens kulturella fält

Den symboliska ekonomin i det traditionella algeriska samhället kom att tjäna som en prototyp för Bourdieus studier av den franska kulturen.¹¹ Även i sitt eget land har han utforskat en lång rad ekonomier där kampen står om tillgångar av symbolisk natur (prestige, anseende) och där spelet förutsätter en kombination av erkännande och misskännande. Parallellen är tydligast inom kulturlivet, där striderna bygger på ett slags pakt som, för det första, innebär att bestämda symboliska tillgångar erkännes som värdefulla (bestämda definitioner av konstnärlig förmåga eller intellektuell briljans). Kampen förs med dessa tillgångar som vapen och gäller ytterst rätten att definiera god litteratur eller auktoriserad vetenskap. För det andra förutsätter spelet inom kulturlivet ett misskännande, nämligen ett förnekande av egenintressenas existens och av förbindelserna med en materiell ekonomi.¹² I likhet med den kabylske bonden, som inför sig själv och andra motiverar sina handlingar med hänvisning till hederns fordringar, framställer sig den intellektuelle som driven av oegennyttig kärlek till konsten, litteraturen, sanningen, demokratin.¹³ I den akademiska världen vore det en skandal att öppet säga att om du flitigt citerar arbeten från min forskningsgrupp ska jag i Vetenskapsrådets beredningsgrupp se till att ansökningarna från din forskningsgrupp uppskattas efter förtjänst. Så rått går det sällan till, mekanismen är förstås att jag inser

¹¹ Viktiga i sammanhanget var de analyser av det av hederns bud styrda gåvoutbytet som mest utförligt redovisades i de olika versionerna av studien av de kabylska böndernas hederskänsla. Bland tänkbara inspirationskällor finns givetvis Mauss och Lévi-Strauss, men i början av sitt första arbete framhävde Bourdieu därjämte särskilt förtjänsterna hos René Mauniers analys av "hedershandeln", *le commerce de l'honneur* (se *Sociologie de l'Algérie*, 1958, pp. 24f), en term som Bourdieu sedan själv använder i den fortsatta framställningen (*op. cit.*, pp. 79, 80, 102, 105; se äv. p. 45 i Bourdieu, Pierre: "Logique interne de la société algérienne originelle" i *Le sous-développement en Algérie*. Alger: Éditions du Secrétariat Social d'Alger, 1959, pp. 41-51. Som ett exempel på de svårigheter som möter den som försöker spåra Bourdieus inspirationskällor kan nämnas att den uppskattande hänvisningen till Maunier, och därmed upphovet till termen *commerce de l'honneur* eller *commerce de prestige et d'honneur*, strukits i motsvarande passage i 2 uppl. 1961, p. 16.

¹² I sin första stora empiriska studie av ett brett kulturellt produktionsfält, nämligen det parisiska konkurrensfält som befolkas av litteratörer, förläggare, konstnärer, gallerister, teatermän etc, konstaterade Bourdieu att "förnekandet av ekonomin finns i fältets själva hjärta, som själva principen för dess funktionssätt och förändringar" (p. 7 i "La production de la croyance. Contribution à une économie des biens symboliques", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. III, n° 13, février 1977, pp. 3-43. Att han kom att ägna en annan av sina första empiriska fältstudier åt ett annat kulturellt produktionsfält i Paris, modeskaparnas (Se "Le couturier et sa griffe. Contribution à une théorie de la magie", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. I, n° 1, janvier 1975, pp. 7-36, tills. m. Yvette Delsaut), berodde säkerligen inte minst på att detta fält utgör ett intressant gränsfall, där "ekonomin" i snäv mening inte alls förnekas i samma grad som inom den mer legitima kulturen.

¹³ I Bourdieus allra tidigaste arbeten kan man ännu inte spåra denna ambition att överföra analyserna av det traditionella bondesamhällets symboliska ekonomi till ett modernt samhälle. Han kontrasterade oupphörligen det traditionella samhället med dess symboliska ekonomi mot den moderna kapitalistiska ordning som var på väg att bryta in i Algeriet - "Gamla värden, i synnerhet prestigens och hederns värden, ersättes med det opersonliga och abstrakta penningvärdet" (*Sociologie de l'Algérie*, 1958, p. 121) - men utan att gå vidare och ställa den fråga som senare skulle bli så central för honom: vilka är det moderna samhällets symboliska ekonomier?

att din forskningsinriktning ur strikt vetenskaplig synvinkel är så värdefull att den förtjänar allt stöd, och du inser att detsamma gäller min forskningsinriktning. Men hur som helst existerar det inom de vetenskapliga fälten bakom den symboliska ekonomin som är den enda vi erkänner en fördold material ekonomi som har med forskningsmedel och anställningsförhållanden och publiceringskanaler och sådant att göra.

Därmed har jag närmat mig det andra sättet att använda inspirationen från Bourdieu, nämligen att utforska arkeolog som vetenskapligt fält i Bourdieus mening. Också här är symboliskt kapital ett centralt begrepp. Det används av Bourdieu för att fånga in förhållandet att vissa människor eller institutioner, examina eller titlar, konstverk eller vetenskapliga arbeten åtnjuter tilltro, aktning, anseende, renommé, prestige, det vill säga igenkännes och erkännes¹⁴ som hedervärda, aktningvärda, sannfärdiga, överlägsna etc. Detta erkännande är ingen individuell angelägenhet utan vilar på grupperns trosföreställningar. Därför kan vi precisera: symboliskt kapital är det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkännes värde. Med andra ord: tillgångar kan fungera som symboliskt kapital blott under förutsättning av att det finns en efterfrågan för dessa tillgångar, det vill säga människor som är disponerade att uppfatta att just denna bedrift eller just denna titel äger ett värde. Ett sådant område där det finns sådan efterfrågan är vad Bourdieu benämner fält.

Den mest generella definitionen är: ett fält är ett system av relationer mellan positioner. Ett socialt fält (vilket är detsamma som ett "kampfält" eller "konkurrensfält") är ett område där människor och institutioner strider om något de har gemensamt. Ett särskilt slag av fält är fälten för kulturell produktion (eller "kulturella fält" kort och gott), dvs. konst, litteratur, vetenskap, religion.

För att ett område skall kunna analyseras som ett fält i Bourdieus mening krävs att det besitter väl utvecklad autonomi, dvs. självständighet i förhållande till andra fält och till omvärlden i övrigt. Här tio tumregler som kan vara till ledning för att bedöma graden av autonomi hos kulturella fält. Att ett fält, låt säga det litterära fältet, är autonomt innebär att det besitter

- sin egen specifika art av kapital (det litterära kapitalet är det anseende som vissa genrer, verk, författare eller kritiker åtnjuter; detta kapital existerar även i förkroppsligat tillstånd, nämligen i form av en författares eller kritikers förmåga att handskas med litteraturens verkningsmedel och kännedom om tidigare och aktuella strider inom litteraturens fält).
- en grundstruktur definierad av dels en polaritet som ställer de mest erkända författarna och genrerna mot de ringaktade eller okända, dels en polaritet som ställer stora innehav av litterärt kapital mot små innehav.
- ett eget "rum av möjligheter", det vill säga ett utbud av t.ex. genrer och verkningsmedel som står till buds för författare vid en given tidpunkt (ett autonomt fält har en struktur som liknar strukturen hos detta rum av möjligheter; det finns med andra ord dels ett socialt fält där ställningarna intas av olika läger bland författarna, dels ett homologt rum av möjligheter som inrymmer de tillgängliga ställningstagandena och litterära genrerna och verkningsmedlen).
- en "omvänd ekonomi", varmed avses att deltagarna värderar det litterära kapitalet högt, blundar för verksamhetens materiella betingelser och nedvärderar försäljningssiffror och andra "världsliga" mått på framgång (denna omvända ekonomi är mest framträdande i den region av fältet där det specifika kapitalet väger tyngst, i det litterära fältet således den region där de renodlat litterära kvaliteterna är utslagsgivande).
- egna slag av inträdeskrav, insatser i spelet, vinster (belöningen består främst i att vinna erkännande och anseende som författare eller kritiker).

¹⁴ Bourdieu leker i sådana sammanhang gärna med de två innebörderna "igenkänna" och "erkänna" av ordet *reconnaître*.

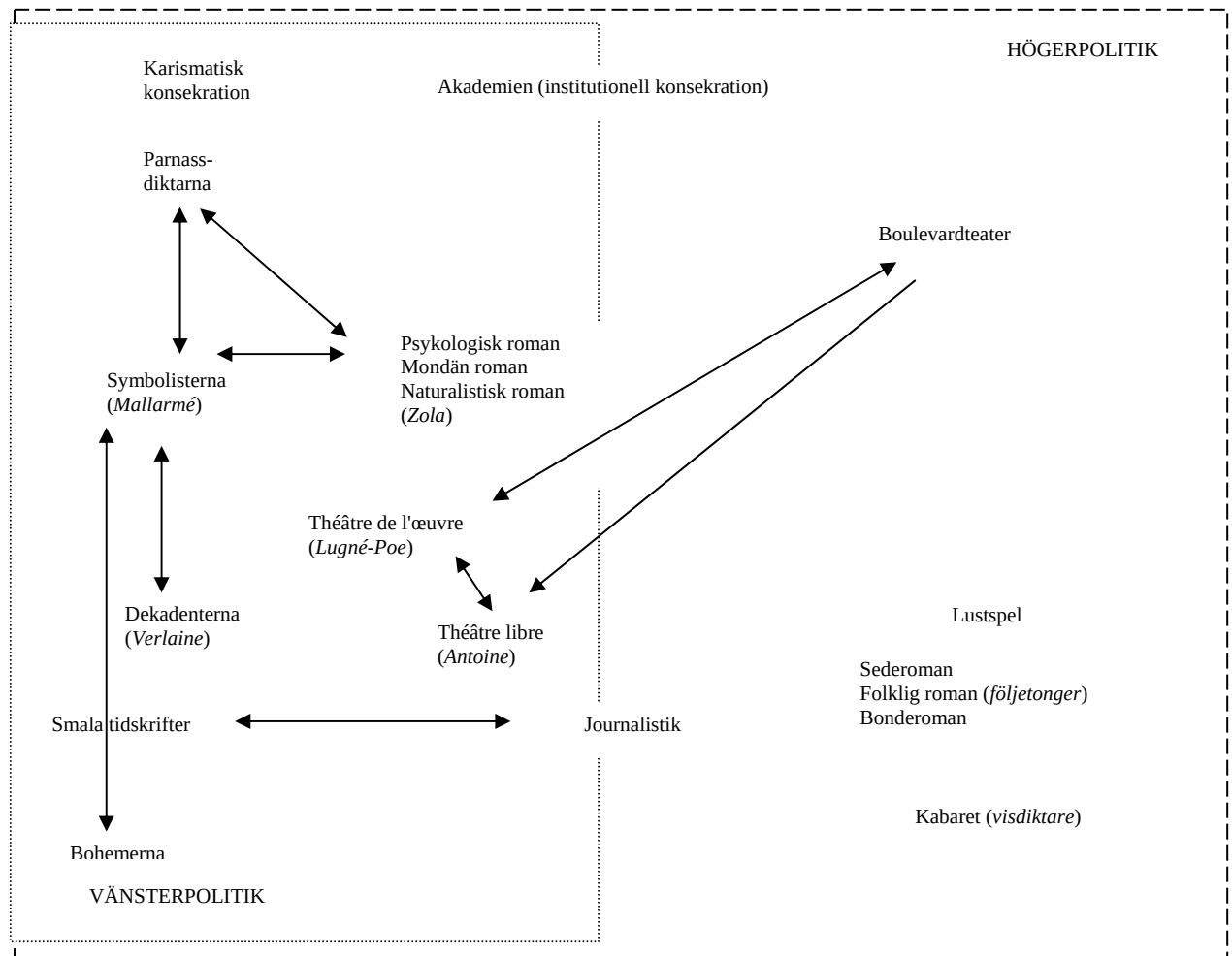
- egna trosföreställningar (som Bourdieu benämner *doxa*).
- ett eget slags drivkrafter, engagemang, hängivenhet, intresse (Bourdieu's term är *illusio*) som sporrar deltagarna att göra sina insatser i spelet.
- egna inrättningar som hallstämplatser, verk och författarna (Bourdieu's term är "konsekrationsinstanser", exempel är litteraturkritiken, de mest välrenommerade förlagen, litteraturhistorikerna, akademierna).
- en förmåga att till fältets egen logik översätta teman och diskussioner som importeras från omvärlden (såsom när sociala eller politiska frågor transformeras till frågor om litterär stil).
- samt att man inom fältet fäster vikt vid att skriva fältets egen historia.¹⁵

Allt detta måste tillhöra fältet självt för att det skall kunna kallas autonomt. Deltagarna i kampen måste kort sagt vara mer beroende av kolleger och konkurrenter än av omvärlden. Tecken på svag autonomi är att exempelvis ett politiskt parti eller en programledare i teve fungerar som konsekrationsinstans som auktoriserar författarskap, eller att belöningarna består i ekonomisk framgång i stället för erkännande bland ansedda författarkolleger, kritiker och förläggare. Sådant förekommer ju. Det fullkomligt autonoma kulturella fältet är således ett gränsfall som aldrig existerar i levande livet, även om Bourdieu menar att den franska konsten och litteraturen i slutet av 1800-talet kom jämförelsevis nära.

¹⁵ Tumreglerna hämtade ur min uppsats "Nätverk och fält", pp. 49-72 i *Sociala nätverk och fält* (red. Håkan Gunneriusson). Opuscula Historica Upsaliensia 28, Uppsala universitet, 2002.

5. Kulturella fält enligt Bourdieu

Fortfarande är den grundligaste demonstrationen av hur undersökningar av kulturella fält kan gå till Bourdieus *Les Règles de l'art* som utkom 1992.¹⁶ Här finner vi följande figur över det franska litterära fältet i slutet av 1800-talet.

Figur 1. Det franska litterära fältet i slutet av 1800-talet
(efter P. Bourdieu, *Les Règles de l'art*, 1992, p. 176)

Figuren åskådliggör det franska litterära fältets struktur mot slutet av 1800-talet. Enligt Bourdieus historieskrivning i *Les Règles de l'art* hade konsten och litteraturen vid den tidpunkten uppnått en autonomi utan motstycke vare sig förr eller senare.

¹⁶ Bourdieu, Pierre: *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil, 1992, sv. övers. *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2000.

Under 1800-talets första decennier existerade ännu inget autonomt litterärt fält. Om vi försökte rita en figur skulle den kanske se ut som ett planetsystem med Akademien på solens plats. En sådan värld med ett enda maktcentrum kallar Bourdieu "apparat". Ett fält är något annat. Ett fält förutsätter att det existerar polariteter mellan skilda läger och konkurrerande värdehierarkier.

Inte heller en figur över 1900-talets fält vore så lätt att rita upp, eftersom litteraturen blivit mer beroende av kommersiella intressen, politiken och på senare år framför allt massmedierna.

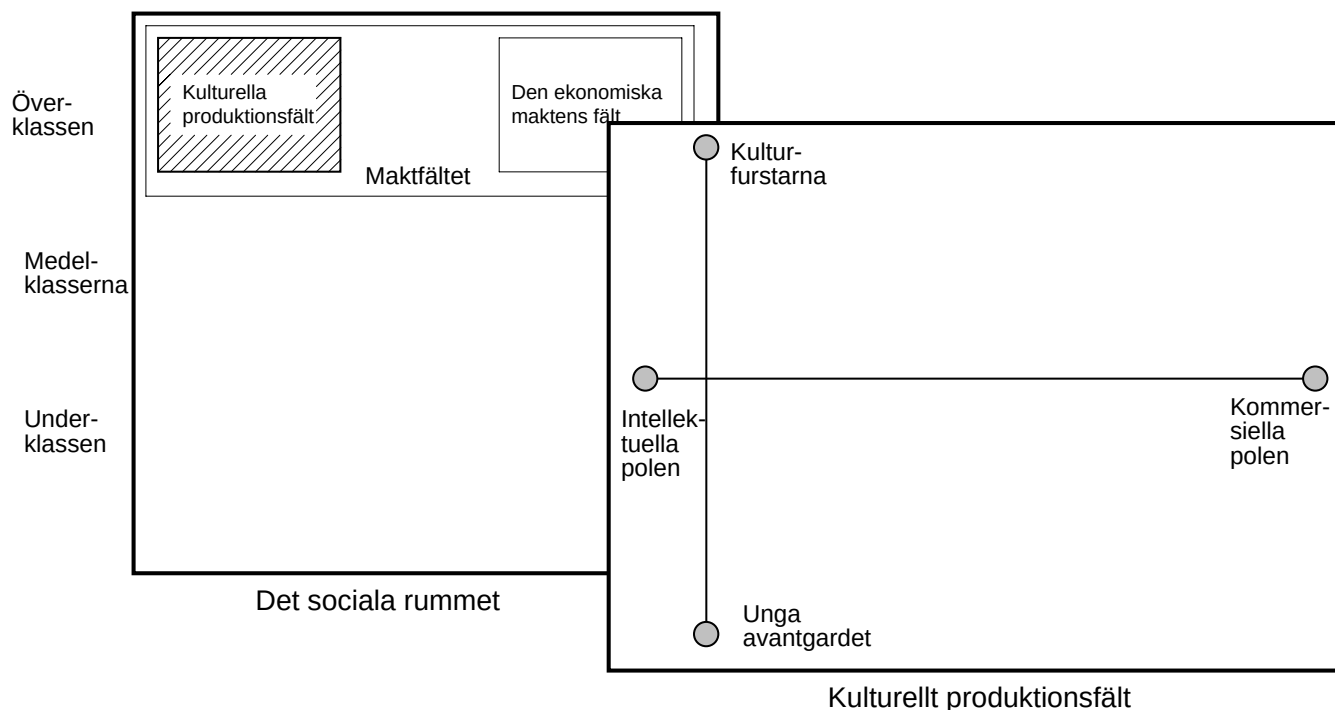
Men under halvseklet från 1830-talet till och med 1880-talet, med utvecklingen av l'art pour l'art-doktrinen och modernismen från Gautier till Mallarmé, erövrade litteraturen gradvis allt mer självständighet. Resultatet, det fullt utvecklade litterära fältet, präglas av två polariteter. För det första den som skiljer en intellektuell pol (längst till vänster i figuren) från en kommersiell pol (till höger). Vid den intellektuella polen står fältets eget kapital högt i kurs. Här hyllas konsten för konstens egen skull. På denna planhalva, som Bourdieu kallar "subfältet för begränsad produktion", tävlar konstnärerna och författarna framför allt om kollegernas och konkurrenternas uppskattning. Vid den motsatta kommersiella polen är det helt andra värden som gäller: pekuniär vinning, publikframgång eller anseende hos tongivande kretsar på annat håll i samhället.

Den andra polariteten sträcker sig uppifrån och nedåt i schemat, från de mest erkända författarna, verken och genrerna till de icke erkända. Mest erkänd eller helgonförklarad – Bourdieu använder gärna det religiöst klingande ordet *consécration* – inom det intellektuella subfältet var Parnassdiktningen i Gautiers och Baudelaires efterföljd. Den är därför placerad i figurens övre vänstra hörn. Högst upp i figurens mittparti finns de av Akademien sanktionerade författarskapen och högerut borgerskapets teater. Längs nederkanten är icke erkända litteratörer och genrer inplacerade, från konstnärliga revoltörer åt vänster till fattiga brödskrivare åt höger.

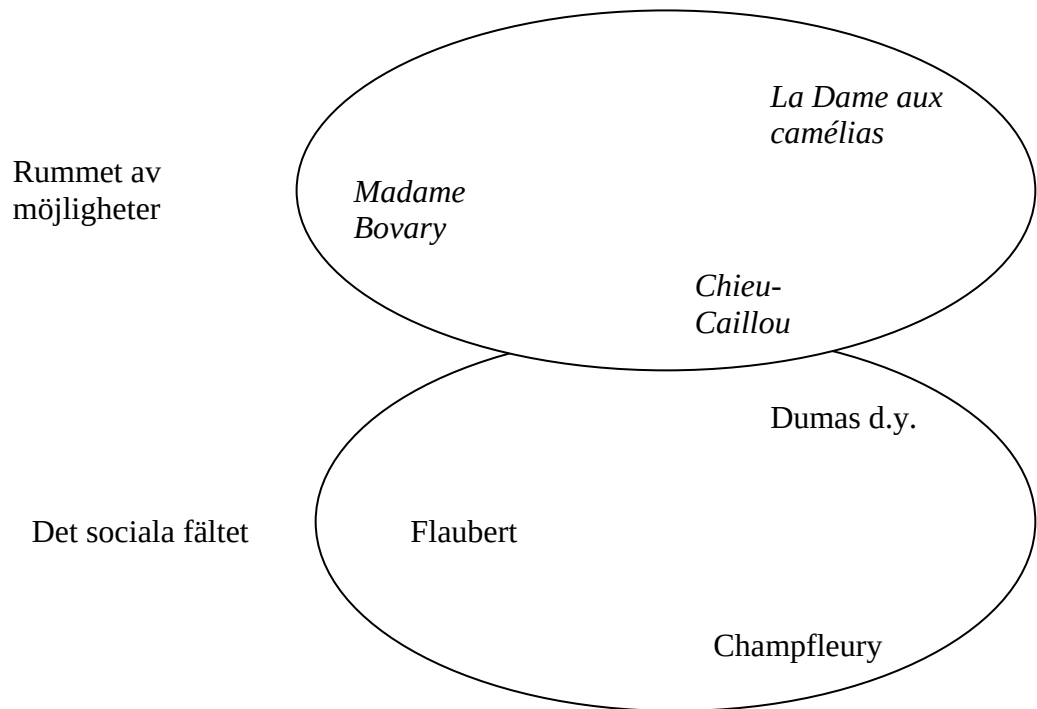
En av Bourdieus starka teser är att denna struktur är densamma i alla utvecklade kulturella fält, alltid och överallt och tydligare ju mer autonomt fältet är. Självfallet ändras personuppsättningen och hierarkierna från ett fält till ett annat och från tid till annan. Kulturfurstarna i figurens övre vänstra hörn har som regel några decennier tidigare varit unga avantgardister med hemvist i nedre vänstra hörnet. En högt värderad genre som den psykologiska romanen under sent 1800-tal kan halka nedåt i anseende. Men i sina grunddrag består strukturen än i dag, om vi får tro Bourdieu. Alla mogna kulturella fält präglas av de två nämnda polariteterna. Om t.ex. en vetenskaplig disciplin utgör ett autonomt fält – vilket gäller i högre grad för teoretisk fysik eller historievetenskap än för socialt arbete eller omvårdnadsvetenskap – så är det följaktligen strukturerat i två dimensioner. Den första "horisontella" dimensionen åtskiljer grundforskning från uppdragsforskning. Den andra "vertikala" dimensionen ställer välrenommerade seniora forskare ("vänsterut" de som åtnjuter anseende inom forskarsamhället, "högerut" de som lierar sig med industrin eller den statliga politiken och administrationen) mot dem som är yngre eller sämre rustade med vetenskapligt kapital.

Härintill har jag ritat enklast tänkbara schema (byggt på graferna i avsnittet "L'art et l'argent", fr. orig. s. 176, 178) över denna stabila grundstruktur. Inom ramen för "maktfältet" (ungefärligen: överklassens territorium) existerar en uppsättning specialiserade fält, politikens, juridikens, etc. De fält som inom det stora överordnade

maktfältet befinner sig längst från varandra är den ekonomiska maktens fält (befolkat av företagsledare, ekonomer, somliga jurister och politiker etc) och de kulturella produktionsfälten (befolkade av författare, konstnärer, vetenskapsmän m.fl.). Inom vart och ett av de kulturella produktionsfälten löper huvudmotsättningen mellan en intellektuell och en kommersiell pol: inom t.ex. det litterära fältet finner vi i ena änden författare som söker vinna erkännande hos andra författare och kritiker, dvs. hos kollegerna och konkurrenterna, i andra änden litterär massproduktion. Inom fältets intellektuella region finns en sekundär motsättning som ställer den offentliga auktoriserade litteraturen mot den kämpande avantgardismen. Vid den ena ytterpunkten finner vi här kulturfurstarna, författarna som för länge sedan utgjorde ett avantgarde och nu är höljda i hedersbevisningar men lever med risken att detroniseras av de nya avantgardisterna vid den andra ytterpunkten vilkas renommé för ögonblicket knappast når utanför snäva kretsar av likasinnade.

Figur 2. Fritt efter Bourdieu. Ur D. Broady, "Inledning", i Pierre Bourdieu, *Konstens regler*, Brutus Östling Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1999, p. 18.

Figur 3. Det sociala fältet och rummet av möjligheter, 1850-talet
(fritt efter P. Bourdieu, *Les Règles de l'art*, 1992)
Ur *Kulturens fält* (red. D. Broady), Daidalos, Göteborg 1998, p. 15.

Figur 3 är ett försök att illustrera ett annat särmerke för varje utvecklat kulturellt fält, nämligen att det är kopplat till ett särskilt *rum av möjligheter*, dvs. en alldeles egen uppsättning tillgängliga orienteringspunkter och handlingsalternativ. Litteraturens fält har sin egen reservoar av verk, genrer och skrivsätt som enskilda författare kan använda eller förkasta, utveckla eller underminera -- men ingen författare slipper från att förhålla sig till detta befintliga rum av möjligheter. Figur 3 illustrerar Bourdieus diagnos av det franska litterära fältet under 1850-talet. I det sociala fältet finns positioner såsom l'art pour l'art-skolan (Flaubert), realisterna (Champfleury) och borgerlig litteratur (Dumas d.y.). Rummet av möjligheter hyser de verk, genrer, stilideal och värdehierarkier som alla inom fältet har att förhålla sig till. Det sociala fältet äger sin logik och rummet av möjligheter sin. Båda måste utforskas var för sig. Därför skulle det leda vilse att i Flauberts sociala levnadsomständigheter leta efter förklaringen till tillkomsten av *Madame Bovary* (Bourdieu har pekat ut Sartres stora Flaubertstudie som ett avskräckande exempel på en dylik kortslutning). Den ställning som Flaubert, Champfleury eller Dumas d.y. intog inom det sociala fältet kan kartläggas genom undersökningar av hur deras positioner och deras habitus, kapitaltillgångar och andra egenskaper förhåller sig till medtävlarnas. Men deras ställningstaganden till de litterära verkkningsmedlen måste undersökas på annat sätt, nämligen i relation till rummet av möjligheter, inom vilket *Madame Bovary* definieras av allt det som i berättarteknik,

tematik, stil och ton särskiljer denna roman från den borgerliga publikens favoritstycke *Kameliadamen*, från *Chieu-Caillou* och annan litteratur av realistiskt märke och från alla övriga verk och uttrycksmedel vilka sammantagna utgör rummet av möjligheter. Som antyds i figur 3 började detta rum vid 1800-talets mitt att uppvisa en struktur som liknar den hos litteraturens sociala fält. En sådan strukturlikhet är enligt Bourdieu utmärkande för kulturella fält med väl utvecklad autonomi. För Bourdieu ligger det en djup sanning i Flauberts uttalande att han skrev *Madame Bovary* för att reta Champfleury. Men strukturlikheten får inte tas för given. En fullt genomförd undersökning av ett kulturellt fält kräver separata studier av dels det sociala fältet, dels rummet av möjligheter. Först därefter kan man utan risk för att kortsluta analysen leta efter homologier dem emellan.

Inom Bourdieuskolan är prosopografin en vanlig metod i studiet av kulturella fält. En prosopografisk undersökning är ett studium av människor som tillhör samma fält eller på annat sätt har mycket gemensamt, och för vilka så långt som möjligt samma uppgifter samlas in om sådant som socialt ursprung, utbildningsbana, kapitaltillgångar och sociala och kulturella praktiker. Därmed skapas möjlighet att teckna "kartor" över fördelningen av egenskaper och kapitaltillgångar och att analysera individers och grupper positioner och strategier. Resultatet blir ett slags kollektivbiografi, men inte med individernas levnadslopp i fokus. I stället riktas uppmärksamheten mot fördelningen av de tillgångar och egenskaper de besitter.¹⁷

6. Arkeologin som vetenskapligt fält

Så skulle man kunna fortsätta att nämna metodiska grepp och undersökningstekniker som vore värda att prövas i ett studium av arkeologin som vetenskapligt fält. Jag har inga resultat att redovisa utan får nöja mig med några osorterade gissningar och förslag.

Om arkeologin är ett fullt utvuxet fält skulle, om Bourdieu har rätt, dess struktur likna det i figurerna 1 och 2 ovan. Överst till vänster skulle vi finna de företrädare (och institutioner, tidskrifter, sällskap etc) som sitter i akademier och redaktioner för prestigetyngda tidskrifter etc. Det unga avantgardet längst ned till vänster består väl i dag av postprocessualister. Till höger finner vi högst upp personer som har tät knytning till statliga verk och myndigheter, längre ned förmodligen sådana som etablerar vikingabyar utformade som upplevelseparker.

Det som framför allt står på spel inom detta fält är det slags tillgång som Bourdieu mycket väl skulle kunna ha benämnt "capital archéologique", arkeologiskt kapital, dvs. renommé som arkeolog och förmåga att förhålla sig till pågående och tidigare strider om det arkeologins metoder, mål och mening.

Det finns såvitt jag förstår mycket som talar för att arkeologin fungerar som ett någorlunda autonomt fält. Tag som exempel det tionde autonomikriteriet i listan ovan, driften att skriva fältets egen historia. Denna böjelse för självreflexion är i dag synnerligen påtaglig inom svensk arkeologi. Det har kommit flera avhandlingar som handlar om hur man kan tänka om arkeologi. Inom de flesta discipliner skulle

¹⁷ Ett välkänt exempel på en prosopografisk undersökning är den som redovisas i Bourdieu, Pierre: *Homo academicus*. Paris: Minuit, 1984. För en kort introduktion till prosopografin som metod, se D. Broady, "French prosopography: definition and suggested readings", *Poetics* [Elsevier Science Publishers, Holland], Volume 30, Issues 5-6, October-December 2002, p. 381-385.

motsvarande avhandlingar knappast vara möjliga, eller kanske räknas till någon undanskymd vetenskapshistorisk specialitet.

I några av dessa avhandlingar finns byggstenar till en fältanalys i Bourdieus anda av det arkeologiska fältets genes och utveckling, till exempel Johan Hegardts och Michel Notelids avhandlingar som lagts fram här i Uppsala.¹⁸ Hegardt analyserade utvecklingen från sjuttonhundratalet till Sven Nilsson, Notelid den romantiska epoken och den klyfta med början under tidigt 1880-tal kom att skilja vetenskaplig arkeologi från annan fornforskning och diverse litterära genrer och berättelser. Jag har också hittat en artikel av Evert Baudou¹⁹ som ger ett intressant perspektiv på arkeologins uppkomst som vetenskapligt fält och Oscar Montelius avgörande betydelse därvidlag (Baudou vill förlägga det arkeologiska fältets uppkomst till 1870-talet, med Fornminnesföreningen konstituerad 1869 som en startpunkt).

När det gäller genesen finns det anledning att jämföra med Bourdieus och hans medarbetares studier av det litterära fältets uppkomst. Enligt Bourdieus analys i *Les Règles de l'art* uppstod det franska litterära fältet under 1830-talet och 1840-talet med Théophile Gautier och Charles Baudelaire. Här uppkommer de första systematiska formuleringarna av l'art-pour l'art-doktrinen, brytningarna med den borgerliga livsstilen, vägran att socialt rättfärdiga konsten och konstnären och mycket annat. Men i den avhandling som den Bourdieu närstående Alain Viala publicerade 1985 utpekades ett begynnande litterärt fält redan under 1600-talet, då *littérature* började avskiljas från annan lärdom, och det litterära verket började betraktas som unikt och som författarens egendom.²⁰ För Sveriges vidkommande har vi en starkt Bourdieuinspirerad avhandling av Petra Söderlund från 2000 om fosforisterna och särskilt Wilhelm Fredrik Palmblad, boktryckare, förläggare och intellektuell, som ville se sig som "den nya skolans", dvs. de svenska romantikernas egen förläggare. Petra Söderlund gör troligt att det var i dessa kretsar, dvs i och med i och med den skönlitterära romantiken, främst bland fosforisterna under 1810-talet, som ett autonomt litterärt fält började växa fram i Sverige - dvs. tjugo år tidigare än den tidpunkt som Bourdieu stannade för när det gällde Frankrike.²¹

Det är intressant att lägga Petra Söderlunds och Michel Notelids avhandlingar bredvid varandra. Båda granskade romantiken och den första framväxten av vad Bourdieu skulle kalla fält. Söderlund hämtade sin inspiration från Bourdieu och är på jakt efter det litterära fältets födelse, dvs. uppkomsten av en avskild värld där självtillräckliga författare, kritiker och förläggare börjar sätta sina egna värden. Notelid ville spåra den vetenskapliga arkeologins etablering under första hälften av 1800-talet och allt det som utestängs därifrån, berättelserna, poesin och all vitterhet och

¹⁸ Hegardt, Johan: *Relativ betydelse. Individualitet och totalitet i arkeologisk kulturteori*. Occasional Papers in Archaeology 14. Uppsala 1997; Notelid, Michel: *Det andra påseendet. En studie av övergångar i den arkeologiska disciplinens historia*. Occasional Papers in Archaeology 22. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för arkeologi och antik historia, 2000.

¹⁹ Baudou, Evert: "Svenska Fornminnesföreningen och arkeologins etablering", *Fornvännen*, Vol. 96, nr 2 2001, pp. 90-98

²⁰ Viala, Alain: *Naissance de l'écrivain : sociologie de la littérature à l'âge classique*. Paris: Minuit, 1985.

²¹ Söderlund, Petra: *Romantik och förnuft. V. F. Palmblads förlag 1810-1830*. Skrifter utgivna av avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 43. Ak. avh. Stockholm: Gidlunds förlag, 2000.

fornforskning som inte låter sig inordnas inom ramen för den nya vetenskapligheten -- en rik romantisk föreställningsvärld som fortlever än i dag, även inom det som kallas vetenskap, vilket innebär att vetenskapen varken är så ren eller så segerrik som den vill framställa sig. När Notelid ville ge röst åt detta utestängda blev hans ambition oförenlig med Bourdieus program för studier av kulturella fält, eftersom ur ett bourdieuskt perspektiv allt detta från vetenskapen utestängda inte alls är en amorf kör av röster. Alltsammans splittras under loppet av 1800-talet upp och blir till *olika* kulturella fält, dels vetenskapliga fält och dels litterära och konstnärliga fält. De vetenskapliga fälten konkurrerar inte bara med dessa litterära och konstnärliga fält utan även med andra fält såsom de politiska och administrativa fälten med sina nationsbyggar- och folkuppfostrambitioner, det pedagogiska fältet och så vidare. Jag tror att ett studium av spelet mellan dessa fält skulle kunna skänka ytterligare insikter om det förlopp som Michel Notelid studerat.

Det vore intressant att pröva en analys à la Bourdieu av den moderna arkeologins genes och utveckling. Det närmaste jag hittills funnit är den nämnda uppsatsen av Evert Baudou. Många andra försök jag sett präglas av att man egentligen inte räknar med förekomsten av fält. I stället inriktas historieskrivningen mot de stora forskarnas, tänkarnas och skriftställarnas skärmytslingar med varandra. Detta gäller inte bara arkeologin. Ur en bourdieusk synvinkel fäster vetenskapshistoriker, från den traditionellaste sortens lärdomshistoriker till nutida diskursanalytiker, oproportionerligt stor uppmärksamhet vid de lärda meningsutbytena och cirkulationen av skrifter och argument och sådant, dvs. rummet av symboliska tillgångar, och för liten vikt vid den sociala världen. Man bortser med andra ord från det nedre rummet i figur 3 ovan. Ett exempel är Anders Gustafsson avhandling från 2001 om arkeologins historia²², där ambition är att genomföra en kontextualistisk historieskrivning, men kontexten utgörs enbart av rummet av symboliska tillgångar.²³ Detta är ett vanligt tillvägagångssätt, både bland dem som i likhet med Gustafsson är inspirerade av anglosachsiska *Science Studies* eller den klassiska *Sociology of Scientific Knowledge*-strömningen och bland dem som inspirerats av Foucault.

Självreflexion är vanligt förekommande inom de strömningar som arkeologer kallar postprocessuella. För en utanförstående framstår en hel del texter som svårförståeliga eftersom man där parar ihop de mest olikartade tyska och franska lärofäder som Heidegger, Gadamer, Derrida, Foucault, Bourdieu med flera som var för sig representerar intressanta traditioner, men svårförenliga. Häri påminner en del postprocessuella bidrag om den amerikanska postmodernismen, dvs. den rörelse som särskilt inom litteraturvetenskapen växte fram från slutet av sjuttioalet vid vissa universitet i USA. Startpunkten var väl att Derrida vid mitten av sjuttioalet började accepteras som filosof i USA, samtidigt som Foucault översattes och åren kring 1980 företog sina turnéer till Berkeley, Stanford, Dartmouth och University of Southern California. Och 1979 kom Jean-François Lyotards rapport *La condition postmoderne*.

²² Gustafsson, Anders: *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi. Studier i arkeologins egenhistorier*. GOTARC. Series GB. Gothenburg Archaeological Theses No 17. Institutionen för Arkeologi, Göteborgs universitet, 2001.

²³ Bourdieu ägnade sin sista föreläsningsserie vid Collège de France åt att kritisera de slag av övervägande anglosachsiska vetenskapssociologiska, vetenskapsteoretiska och vetenskapshistoriska traditioner som, ur Bourdieus eget perspektiv, bortser från fältmekanismerna, se Bourdieu, Pierre: *Science de la science et réflexivité. Cours du Collège de France 2000 - 2001*. Paris: Éditions Raisons d'agir, 2001.

Den här amerikanska postmodernismen skiljde sig ganska mycket från den franska poststrukturalismen. För att förstå skillnaden tror jag man måste minnas att så gott som alla de stora franska poststrukturalisterna, de som nu är i sjuttioårsåldern om de är i livet, har använt resten av livet för att slingra sig ur den strukturalism de vara avhängare av när de var i tjugofemårsåldern. Fram till ungefär 1966 var alla intellektuella i Paris strukturalister, efter 1966 ville ingen kallas strukturalist. Därför är det rimligt att kalla dem poststrukturalister (väl att märka: inte anti-strukturalister, de flesta bland de mer bekanta tänkarna har på ett eller annat sätt burit med sig arvet från strukturalismen).

Avgörande för skillnaden mellan amerikansk och fransk poststrukturalismen är att strukturalismen kom så sent till USA, egentligen först kanske vid mitten av 1970-talet, när den sen tio år varit död som sammanhållen rörelse i Frankrike. Dvs. strukturalismen och poststrukturalismen importerades nästan samtidigt! Egendomliga effekter blev följden av att poststrukturalism introducerades som en kritik av en strukturalism som nästan inte fanns.

Och även i andra avseenden har amerikansk postmodernism fungerat just som kritik av sådant som nästan inte finns. Jag ska förklara med ett exempel. Jag hade tillfälle att i början av 1980-talet följa Derridas seminarier på École normale supérieure, där han agerade gammaldags skolmästare: låt oss anta att det funnits någon som hette Sokrates, låt oss anta att Sokrates menade vad han sa, låt oss ta hans argument på allvar, hur ska vi då förstå dem. Derrida var traditionsbevarare, han var ju en av drivkrafterna bakom kampanjen för filosofiämnets ställning i gymnasieskolan. Detsamma gällde fler bland Derridas generationskamrater och något äldre studiekamrater såsom Foucault. Under deras studietid under fyrtioåret och början av femtioåret, framstod det fortfarande som självklart att de mest begåvade gymnasisterna skulle välja filosofiklassen och därefter gå vidare till *la khâgne* och École normale supérieure. Lika självklart var att filosofistudenterna förväntades vara de mest begåvade; en cirkulär föreställning om sambandet mellan filosofistudier och intellektuell överlägsenhet som utövade ett starkt tryck på deras generation.²⁴ För att citera François Châtelets stridsskrift mot den rutinerade skolfilosofin: "I England, Tyskland, USA bestämmer sig eleven för att bli filosof; i Frankrike blir den elev som inträder i gymnasie-maskinen med nödvändighet filosof, mer eller mindre."²⁵ De franska gymnasiernas filosofiklasser har varit utomordentligt viktiga för att hos generation efter generation befästa viljan att bli intellektuell i allmänhet och filosof i synnerhet. Filosofistudierna uppfattades som krönet på gymnasieutbildningen.²⁶ Gymnasielärarna i filosofi utgjorde en kärna i den publik som följde debatterna i de intellektuella tidskrifterna, fyllde sina privata bibliotek med filosofisk litteratur och kanske umgicks med planer på att en dag lägga fram en avhandling. En avgörande betingelse för den franska filosofins receptions villkor är denna klyvning av det filosofiska fältet, den avgrund som skilde de "verkliga" filosoferna, vilka förväntades tänka nya tankar och skriva böcker, från filosofilärarna

²⁴ Jag skriver i förfluten tid. I dag torde även i Frankrike matematiken och naturvetenskaperna ha övertagit den position överst i universitetsämnenas hierarki som tidigare tillkom filosofin.

²⁵ Châtelet, François: *La philosophie des professeurs*. Paris: Grasset 1970, p. 10.

²⁶ Krön- och kröningsmetaforerna är av tradition vanligt förekommande i den officiella diskursen om filosofiundervisningens plats i skolans läroplan (för kritiska kommentarer se F. Châtelet, a.a., 1970, p. 9 *et passim*; Fabiani, Jean-Louis: "Enjeux et usages de la 'crise' dans la philosophie universitaire en France au tournant du siècle", *Annales*, no 2, mars-avril 1985, pp. 377-409, se p. 378 och p. 402 not 9; Fabiani, Jean-Louis: *Les philosophes de la république*. Paris: Minuit, 1988, p. 10, 49).

vilka utgjorde en publik för de förra och hade att förmedla deras tankar.²⁷ Universitetets expansion är av sent datum i Frankrike. Gymnasiets filosofiklass förblev länge normerande för all filosofisk aktivitet²⁸.

Fransk filosofiundervisning är inte minst en träning i att behärska ett specifikt språkbruk. En framgångsrik elev var den som gjorde väl ifrån sig i de uppvisningar i språkligt mästenskap som kallas *dissertations*²⁹ (den närmaste svenska motsvarigheten var gymnasiets stora uppsatsskrivningar). Filosofiundervisningen fostrade också studenterna i ett specifikt sätt att läsa filosofiska texter och förhålla sig till filosofihistorien, materialiserad som en kanon av klassiska texter. Den etablerade franska skol- och universitetsfilosofin har sedan första världskriget i hög grad haft karaktär av just filosofihistoria³⁰.

Skolfilosofins och universitetsfilosofins dominerande strömningar kan karaktäriseras som "subjektsfilosofi", "medvetandefilosofi" eller "spiritualism". Platon, Descartes och Kant utgjorde den "kanoniska treenigheten".³¹ Filosofins uppgift ansågs vara att reflektera över subjektet, medvetandet eller jaget (ofta identifierat med filosofens subjekt, medvetande eller jag) och dess tillägnelse av världen. Det var mot den här sortens filosofi som den poststrukturalistiska generationen kom att revoltera.

Exempelvis Derridas dekonstruktion hade således på hemmaplan varit en kritik *inifrån* av västerländska tanketraditioner från Platon till Husserl, Freud och Saussure. Importen till USA innebar att studenter som inte alls utsatts för samma filosofiska dressyr som i Frankrike ålades att dekonstruera traditioner som aldrig varit konstruerade, åtminstone inte för dem. År 1978, när franska filosofers skrivsätt började översvämma den tyska intellektuella marknaden, skrev Thomas Ziehe: "Det som här naturligtvis är fascinerande, men också irriterande, är dessa författares lätta, lekande, associativa hållning, deras tag-för-er-vad-ni-kan-använda-skrivande. Jag har ingen aning om hur Foucault eller Deleuze levt tidigare, men kan slå vad om att den yttersta grunden för deras skrivande är benhårda franska seminariebänkar och ett motsvarande askestvång." Han fortsatte: "Hos dem [Foucault, Deleuze med flera] synes mig lösligheten vara en

²⁷ Filosofihistorikern Jean-Louis Fabiani har försökt ge en sociologisk förklaring till att denna klyvning uppstod under det sena 1800-talet (innan dess var det självklart att filosoferna framför allt var lärare), se Fabiani, a.a., 1988, pp. 9, 87-91.

²⁸ J.-L. Fabiani, a.a., 1988, p. 9f. För en analys av filosofiklassens kursplaner, se Fabiani, Jean-Louis: "Les programmes, les hommes et les oeuvres. Professeurs de philosophie en classe et en ville au tournant du siècle", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. IX, n° 47-48, juin 1983, pp. 2-201983 (ny version i Fabiani, a.a., 1988, pp. 45-71).

²⁹ Om dissertationens betydelse, bl.a. som den franska skolfilosofins viktigaste redskap, se Pinto, Louis: "L'école des philosophes. La dissertation de philosophie au baccalauréat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. IX, n° 47-48, juin 1983, pp. 21-36; ny version i Pinto, Louis: *Les philosophes entre lycée et l'avant-garde. Les métamorphoses de la philosophie dans la France d'aujourd'hui*. Paris: L'Harmattan, 1987, pp. 15-38.

³⁰ J.-L. Fabiani, a.a., 1988, p. 84. Denna tonvikt vid filosofins historia består alltså. Enligt Louis Pintos beräkning uppgick andelen filosofihistoriska artiklar i de ledande universitetsfilosofiska tidskrifterna (*Archives de philosophie*, *Études philosophiques*, *Revue de métaphysique et de morale*, *Revue philosophique*) under perioden 1982-1985 till inte mindre än 58 procent (L. Pinto, a.a., 1987, pp. 41, 43).

³¹ Louis Pinto antyder en sociologisk förklaring till att denna treenighet dominerat fransk filosofiundervisning. Platons, Descartes och Kants succé sammanhänge med att de bygger under tron på filosofilärarkårens värde. De representerar såväl den krävande brytningen med vardagsförståndet (grottligheten, det metodiska tvivlet respektive transcendentalismen) som värdigheten hos det subjekt som utgör grunden för världens förståelighet (den förlösta själen, cogito, respektive jagets enhet, sedelagen etc). Se L. Pinto, a.a., 1987, pp. 22, 54.

tämligen sen produkt, medan många av oss vill vara sådana redan från början.”³² Samma fenomen som Ziehe började skönja i Tyskland uppträdde i USA: intellektuella pretender önskade dekonstruera filosofiska traditioner som representerat ett högst påtagligt institutionaliserat tvång i Paris men knappast på hemmaplan. Då är det lätt hänt att fransk poststrukturalism importeras i form av *skrivsätt*.

Det verkar ha funnits en parallellitet, också tidsmässigt, mellan den processuella arkeologin som startade i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet och den franska strukturalismen, men det verkar ha skett något slags egendomlig tidsförskjutning mellan å ena sidan den franska poststrukturalismen och å andra sidan den postprocessuella arkeologin. Även om den senare återoppar franska lärofäder förefaller den mer lik den amerikanska postmodernismen än den franska poststrukturalismen.

7. När fältbegreppet inte räcker till

Det finns goda skäl att komplettera traditionella analyser av fält i Bourdieus mening med studier av sociala nätverk.³³ Inte minst för förståelsen av kulturella fält kan studier av nätverk där kvinnor är delaktiga tjäna som inspiration, dels helt enkelt för att det i Sverige pågår anmärkningsvärt mycket forskning om kvinnornas insatser, dels för att vi här kan observera mekanismer som kanske mer fördolda förekommer också i andra sammanhang. Låt mig avslutningsvis illustrera med exemplet Agda Montelius.

I det som på sista tiden skrivits om den svenska arkeologins förhistoria och tidiga utveckling har jag ingenstans sett Agda Montelius omnämnd annat än som hustru till Oscar Montelius, den store fornforskaren, sedermera riksantikvarien och drivande kraft³⁴ bakom arkeologins etablering som vetenskap. I andra sammanhang har hon uppmärksamats³⁵, men mig veterligt inte i samband med frågan om det arkeologiska fältets genes. Ändå var hon i högsta grad delaktig i sin mans vetenskapliga värv. De var gifta i ett halvsekel. De första tjugo åren efter bröllopet 1871 var hon sin mans ständiga följeslagare och assistent på forskningsresor runt om i Europa, omtalad som Sveriges mest beresta dam. Hon besökte utgrävningar och mätte upp gånggrifter. På museerna runt om i Europa var hennes uppgift att teckna av föremål. Hon blev dessutom genast efter giftermålet sin mans assistent även på hemmaplan. När hon stannade i Stockholm under hans talrika utlandsresor skötte hon många av hans plikter som redaktör för *Nordisk tidskrift* och som amanuens vid Statens historiska museum. Nära nog varje dag gick hon till museet för att gå genom posten. Hon hade ständigt högar av korrektur att

³² P. 51 i Ziehe, Thomas: "Warum sich mir die Feder sträubt. Bedenken über den Zusammenhang Neue Lebensformen - Neuer Sozialisationstyp", *Ästhetik und Kommunikation*, vol. IX, Heft 34, Dezember 1978, pp. 49-54.

³³ För argument för att förena studier av fält med studier av nätverk, se den av Håkan Gunneriusson redigerade uppsatssamlingen *Sociala nätverk och fält*, Opuscula Historica Upsaliensia 28, Uppsala universitet, 2002. Gunneriussons avhandling *Det historiska fältet. Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 204, ger prov på hur en sådan förening kan realiseras.

³⁴ Evert Baudou, "Svenska Fornminnesföreningen och arkeologins etablering", *Fornvännen*, vol. 96, nr 2 2001, s. 90-98.

³⁵ Sif Bokholms avhandling *En kvinnoröst i manssamhället. Agda Montelius 1850-1920*, Stockholmia Förlag, Stockholm 2000, behandlar Agda Montelius filantropiska och socialpolitiska insatser och hennes engagemang i sammanslutningar som Fredrika-Bremer-Förbundet, Föreningen för välgörenhetens ordnande och Sällskapet för uppmuntran af öm och sedlig modersvård.

läsa för *Nordisk tidskrift*, bidrog med recensioner, tog ibland ensam hand om utgivningen och tycks ha varit sin mans samtalspartner i vetenskapliga frågor. ”Hade jag fått förelägga dig en utvecklingsserie och du godkänt den, då var jag lugn, då kunde jag trycka den”, intygade Oscar Montelius i sitt tal vid hustruns begravning 1930.³⁶

Därmed vill jag inte ha sagt att Agda Montelius var en betydande arkeolog. Åtminstone tidigare präglades en del av den humanistiska kvinnoforskningen av ambitionen att peka ut förbisedda kvinnliga författare, konstnärer eller forskare som kan mäta sig med mer namnkunniga män. Det är en ambition som möjligen kan motiveras av rättviseskäl och för könspolitiska syften. Som forskningsstrategi är den alltför defensiv. Viktigare än att bereda plats för ytterligare några figurer i konsternas och vetenskapernas pantheon är att förstå hur detta tillkommit och hur det vidmakthålles och förändras. Agda Montelius kan fungera som åskådningsexempel. Det finns skäl att resa frågan om hon borde räknas in i det spirande arkeologiska fältet. Inte för att hon skulle ha varit en stor arkeolog, utan för att fältets uppkomst handlade om mycket mer än ett fåtal märkesmäns individuella insatser och utbytet av idéer och texter dem emellan. Min gissning är att förståelsen av det svenska arkeologiska fältets uppkomst skulle berikas om någon tog sig före att studera vad Agda Montelius egentligen bidrog med, och även makarnas gemensamma rika umgängesliv, bjudningarna hemma på S:t Paulsgatan, de socialpolitiska engagemangen, kort sagt nätverken i vilka de var delaktiga.

Ivern att lyfta kvinnliga pionjärer ur glömskan kan paradoxalt nog leda till att just de spelregler som stängde dessa kvinnor ute tas för givna. Det framstår som viktigare att korrigera domsluten, att påtala att vissa kvinnor blivit orättvist bortdömda, än att granska regelboken. Om de kulturella fältens självförståelse och egen historieskrivning tas för given är det lätt hänt att man fäster orimligt stor vikt vid frågan om huruvida rätt segrare korats. Andra väsentliga frågor hamnar i skymundan, exempelvis om hur andra- och tredjerangsfigurerna och olika slags nätverk och ”skuggfält” bidragit till de kulturella fältens framväxt. Här finns lärdomar att hämta i forskningen om kvinnors nätverk och strategier, lärdomar som bör kunna vara till nytta även i andra sammanhang. Jämförbara strategier har säkerligen utvecklats av somliga män som inte tillåtit delta i toppstriderna men som ändå bidragit till att forma de kulturella fälten.

³⁶ Se Bokholm 2000, s. 50f, 346.

Efterord

I texten finns partier hämtade från några av mina tidigare skrifter: *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag, 1990, 2 uppl. 1991; "Inledning: En verktygslåda för studiet av fält", pp. 11-26 i D. Broady (red.), *Kulturens fält*. Göteborg: Daidalos 1998; "Inledning", pp. 9-28 i Pierre Bourdieu: *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2000 (tidigare version i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1 1994 pp. 27-39); "Nätverk och fält", pp. 49-72 i *Sociala nätverk och fält* (red. Håkan Gunneriusson). Opuscula Historica Upsaliensia 28, Uppsala universitet, 2002; samt noteringar inför en föreläsning "De symboliska tillgångarnas ekonomi" den 27 september 2001 vid Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, "Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850—1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Ulf P. Lundgrens skrifter 1966—1991. En bibliografi, utg. D. Broady & Boel Englund, 1992
8. Eva Trotzig, "qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary field"*, 1996
10. Monique Pinçon-Charlot/Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Andersson, Barbro/Englund, Boel/Heyman, Ingrid/Peterson, Bo/Peurell, Erik, *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 1998
16. Christophe Charle, *French universities and intellectuals. Two lectures*, 1999
17. Donald Broady, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*, 2003

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

(Sociology of Education and Culture Research Reports)

ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, "...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet, 1997
14. Elisabeth Hultqvist "Jag tycker det är för slapt". Om pedagogiken på det individuella programmet, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000
28. Donald Broady, *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002-2004*, 2001
29. Esbjörn Larsson, *Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten*, 2003

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

(Sociology of Education and Culture)

Prof. D. Broady

Postal address ILU, Uppsala universitet
Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden

Phone switchboard 018 4712500, int. +46 18 4712500
Fax 018 4712400, int. +46 18 4712400
URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/>

Publications Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture Research Reports), ISSN 1103-1115

Skeptronhäften (Skeptron Occasional Papers), ISSN 0284-0731

Distribution ILU, Uppsala universitet, Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden
Phone 018 4712401, fax 018 4712400, e-mail Dep.Teach@ilu.uu.se